

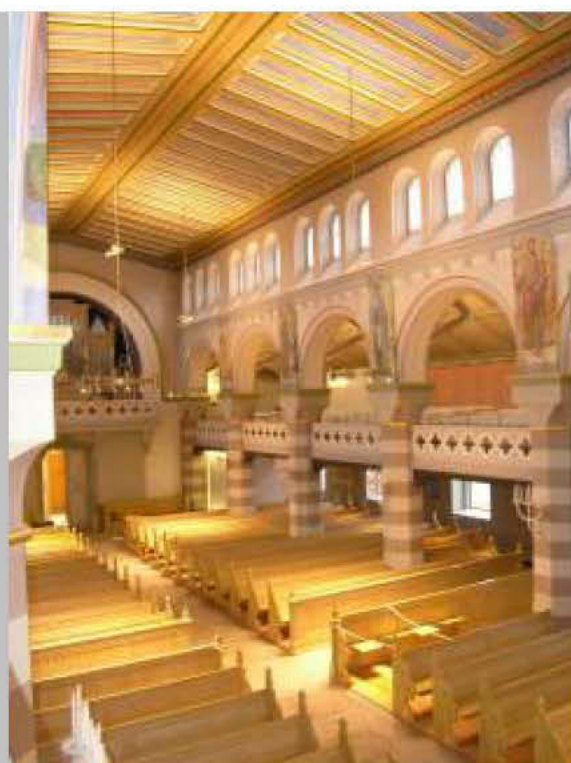

Rapport 2012:34

Bräkne Hoby kyrka

Antikvarisk medverkan, 2012

Åsa Eriksson Green

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2012:34

Bräkne Hoby kyrka

- Yttre underhåll och inre förändringar

Antikvarisk medverkan, 2012
Bräkne Hoby socken
Ronneby kommun
Blekinge län

Åsa Eriksson Green

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.m.se

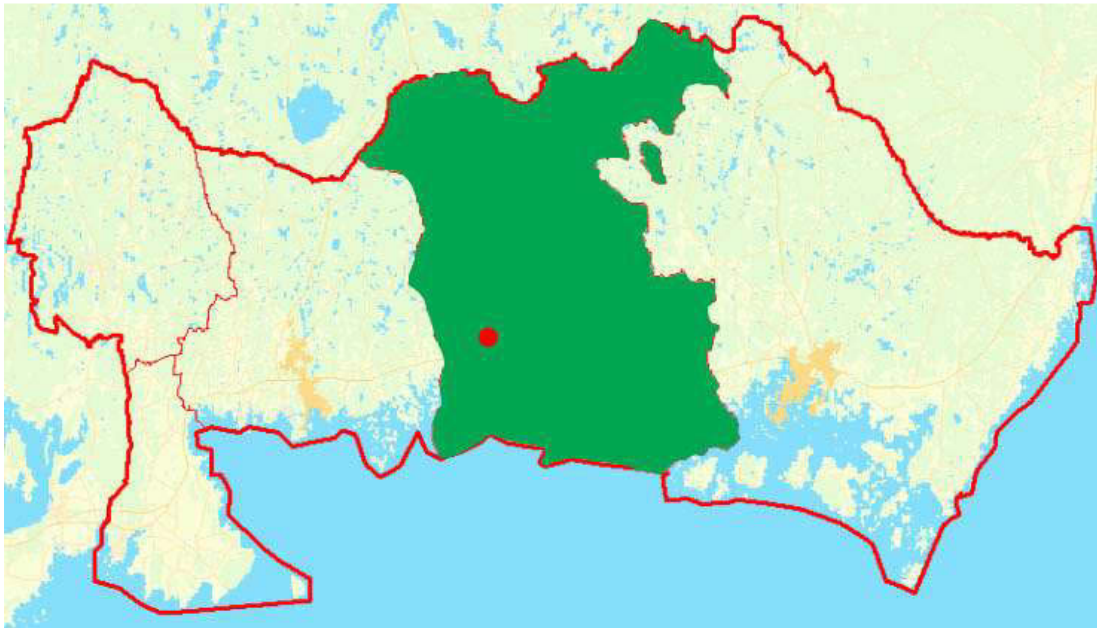
© 2012 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2012:34

Omslagsfoto: Bräkne Hoby kyrka i oktober 2012

Bräkne Hoby kyrka

Innehåll

	6
Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet	7
Utförda åtgärder exteriört	8
Utförda åtgärder interiört	12
Avvikelser från handlingarna	24
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder	25
Iakttagelser under restaureringen	25
Övriga handlingar med relevans för ärendet	25
Bilagor	27

Bräkne Hoby, ungefärligt markerat med röd punkt, tillhör Ronneby kommun och ligger mellan Ronneby och Karlshamn.

Bräkne Hoby samhälle med kyrkan utpekad

Sammanfattning av utförda åtgärder

Under sommaren och hösten 2012 har Bräkne Hoby kyrka genomgått en yttre renovering samt en inre renovering och ombyggnad. De yttre arbetena har framförallt omfattat en putsrenovering av underhållskaraktär. Målsättningen med den inre ombyggnaden har varit att dels tillgänglighetsanpassa kyrkobyggnaden samt att skapa nya förvaringsutrymmen utan att kompromissa med kyrksalens rumsliga värden.

Administrativa uppgifter

Objekt	Bräkne Hoby kyrka
Socken	Bräkne Hoby socken
Kommun	Ronneby
Län	Blekinge
Länsstyrelsens beslut	2012-10-12, dnr 433-2383-10 2012-06-29, dnr 433-1043-12
Regionmuseets dnr	Ö12.30-122-12
Beställare	Bräkne Hoby församling
Projektledare	Rickard Holmström, EVU
Arkitekt	LewisJonsson arkitektkontor
Generalentreprenör	PEAB
Övriga konsulter/ent./medv.	El: El & telegruppen VVS: EVU Måleri: Appelqvist måleri AB Specialsnickerier: Hjalmsa Specialsnickerier Erikssons VVS AB Elcom Rows regler- och webteknik Sverige Active Sound Skånska klockgjuteriet AB Niklassons glas Conservator AB Thomas Peteus Blekinge brunns- och energiborrningar Mårtensson orgelfabrik (dammtäckning orgel) Ronneby Svets & Smide Folkessons maskin och transport (mark) Blekinge Museum (arkeologi)
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne genom Åsa Eriksson Green
Byggnadstid	juni/december 2012
Slutbesiktning	2012-10-26 t.o.m. 2012-12-14

KAE

Invändig renovering (värme- och elsystem samt brandlarm) – beviljat KAE för 2012-2013
1 300 000 kr

Konservering av muralmålningar under sidoläktare och draperimålningar på läktare – beviljat KAE (2012-2013) 300 000 kr

Konserveringsarbeten, klerestoriefönster och kalkstensgolv – beviljat KAE (2013-2014) 900 000 kr

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Bräkne Hoby kyrka uppfördes år 1868-72 på platsen för en äldre, romansk stenkyrka. Kyrkan som ritats av arkitekt Helgo Zettervall har formen av en basilika med förhöjt mittskepp, lägre sidoskepp, västtorn och absidformad sakristia. Byggnadsstilen är historiserande nyromanik med rundbågiga öppningar för portar och fönster. Exteriören är spritputsad och avfärgad gul med vita slätputsade liser, fönsteromfattningar, blinderingar etc. Interiören var ursprungligen rikt bemålad i eklektisk stil med limfärg av dekorationsmålaren Svante Thulin. Den bevarade bänkinredningen från 1872 var den första öppna bänkinredningen i Blekinge. Kyrkan är en av landets största landsortskyrkor.

Under det sena 1950-talet genomgick kyrkan en större inre renovering under ledning av arkitekt Eiler Graebe eller Sigge Ullén (uppgifterna går enligt vård- och underhållsplanen isär). Denna innefattade bl.a. ett nytt värmesystem, golven i bänkkvarteren lades om och isolerades, likaså innertaken över läktarna och absiden. Det interiöra måleriet rengjordes enligt uppgift av konservator O. Svensson från Göteborg. Församlingen beställde nya apostlabilder till klerestoriet samt en ny kristusbild i koret av Paul Höm från Bornholm med önskemålet ”att i allt väsentligt bibehålla den för kyrkorummets karaktär säregna målningsdekorationen”. Enligt vård- och underhållsplanen målades det mesta av det polykroma måleriet dock över i grå nyanser med okänd färgtyp vid detta tillfälle. Kyrkans kassettak samt valvbågen ovan orgeln fick behålla sitt originalmåleri.

År 1972 anordnades toalett, förråd och förberedelserum i den bakre (västra) delen av kyrkan, under läktarna. Den senaste renoveringen genomfördes 1992 med asbestsanering, elrenovering, förbättring av bänkar, flytt av klockor/nytt klockspel samt en del målningsarbeten på predikstol och altare.

Interiör från Bräkne Hoby kyrka i ursprungligt utförande. Bild från Blekinge museum.

Under 1950-talet renoverades fasaden med bl.a. kc-bruk och taken lades om med kopparplåt. 1976 renoverades tornfasaden igen. All befintlig spritputs togs ner och ersattes med terrasit spritputs och kc-bruk. Under 1980-talet genomgick långhuset en fasadrenovering med mindre lagningar med kc-bruk samt avfärgning. Fasaden och taket renoverades enligt vård- och underhållsplånen senast 1996 enligt handlingar av Restaurator AB.

Utförda åtgärder exteriört

Tornets putsade ytor var smutsade och algbevuxna och på de slätputsade partierna var stora putsläpp, en del mindre sprickbildningar kunde också iakttas. Angreppen av bl.a. rödalger var stora framförallt på södra tornfasaden. En rad puts typer visade sig ha använts på tornets slätputsade partier. Närmast de spritputsade områdena fanns äldre, kalkrik puts med god vidhäftning som tidigare sannolikt varit struken med kalklimfärg. Kring tornets ytterhörn återfanns partier med KC-bruk C eller D. På delar av takfotslisten, över portalen och på en del av pilastrarna förefaller en strykning med ren cement och vatten ha skett, eventuellt för att förstärka problematiska partier. Spår av plastfärg återfanns under takfotslisten. Lagningar har skett med *Webers hydrauliska kalkbruk*, Cal 148 och Cal 152, på de slätputsade partierna, de spritputsade ytorna var inte i behov av lagning. Efter att provytor utförts för att fastställa lämplig färgtyp, med tanke på det varierande underlaget, avfärgades tornets slätputsade ytor med *Målarkalk hydraulit*, en KC-färg i vit standardkulör. De spritputsade, gulfärgade ytorna har rengjorts och avfärgats med *Weber Cal 246*, kalkfärg våt i guldockrakulör, nr 33029. På långhuset har mindre putslagningar och avfärgningar gjorts.

Kyrkans gjutjärnsfönster har borstats rena från rost, rostskyddsbehandlats med *Ottossons järnmönja*, kittats med *Kulturbantverkarnas linoljekitt* samt färdigmålats med *Beckers Tradition linoljefärg* i en ljus grå kulör NCS S 3005-B80G. De inre fönsterbågarna har tätats med tätningslist av ull. Trasiga rutor har bytts ut och blyinfattningar lagats där behov funnits.

Kyrkans portar i norr, söder, öster och väster skulle enligt handlingarna tätas. Diskussioner fördes om att montera vinkeljärn vid dörrbladens sidor för att sedan ansluta någon typ av tätning mellan dessa och dörrbladen. Diskussionen stannade dock vid att försöka täta dörrarna med fårskinn. Remsor av fårskinn har häftats fast längs dörrbladens anslutningsytor till mur. Både syd- och norrportarna hade stora torksprickor i fyllningarna. Dessa har frästs ur och fogats i med nytt virke av ek. Samtliga av kyrkans portar har målats med *Beckers tradition linoljefärg* i brun kulör NCS S 8010-Y30R.

Föregående sida högst upp t.v. putsbortfall på en av tornets lisener.

Högst upp t.h. omfattningen vid västportalen innan åtgärd.

Mellanraden t.v. putsbortfall på en av tornets lisener där det tydligt syns att det är det yttre skiktet puts som släpper i störst utsträckning.

Mellanraden t.h. de kopparklädda jalusiluckorna i tornets ljudöppningar före åtgärd. Observera de enkla infästningarna.

Nedre raden gjutjärnsfönster med mindre rostgenomslag innan åtgärd.

Högst upp t.v. Ett av gjutjärnsfönstren har rostskyddsbehandlats med järnmöjna.

Högst upp t.h. färdigmålat fönster i klerestoriet.

Mellanraden f.v. Västportalen efter slutförd putsrenovering och avfärgning, ny kontrastmarkering målad på trappstegen.

Mellanraden t.h. En av ljudluckorna från tornets insida efter åtgärd.

Nedre raden t.v. Detalj av infästning av jalusiluckorna i tornet.

Bräkne-Hoby kyrka efter avslutad fasadrenovering, hösten 2012.

I tornet har ljudluckorna renoverats. Luckorna är av jalusityp där jalousierna är av kopparplåtsklädda brädor. Dessa plattor har suttit monterade med enkla järn i fönsterkarmen. Träplattorna har nytillverkats av spåntat virke som sedan klätts med den ursprungliga kopparplåten. En ny lösning för fästning av jalousiluckorna har gjorts för att få en spärr på insidan av tornet. Man har upplevt att luckorna kunnat lossna vid hård vind och detta problem bör nu vara åtgärdat. Innanför ljudluckorna har nät satts för att förhindra att fåglar tar sig in i tornet.

Stuprören runt kyrkan har försetts med nya värmekablar och rören har anslutits till ett nytt dagvattensystem. Ny yttre belysning av kyrkan sker med armaturer som har monterats på befintliga lyktstolpar.

I västra långhusfasadens norra sida har en nyckeltub för räddningstjänsten, utförd i rostfritt stål, monterats i väggen.

Tornets urtavlor har rengjorts av konservator – se separat konservatorsrapport. Krönkorset har rengjorts och förgyllts av konservator samt försetts med fågelskydd – se separat konservatorsrapport

Utförda åtgärder interiört

Det nya förberedelserummet med frostade glasväggar.

Nya utrymmen för RWC, förberedelserum, förvaring, städ och vindfång

I kyrkans bakre, västra del, har befintliga utrymmen för toalett och förberedelserum rivits och nya uppförts. De nya utrymmena har samma ytmått som de tidigare. Väggarna består av gips på regelverk av trä. Gipsen är klädd med microlitväv som sedan målats med *Auro Emulsionsfärg* i kulör NCS S 2000 N. Med några centimeters distans från väggarna sitter belysta, frostade glasväggar, försedda med mönster av klöverkors – ett motiv som hämtats från kyrkans läktarbarriärer. Glasväggarna är sammanfogade med punktfästen med rostfria beslag. Avsikten med glasväggarna har varit att skapa en större transparens i kyrkorummet och så lite som möjligt hindra att ljuset letar sig in. Enligt ritningarna skulle glasväggarna förses med belysningslister med LED-ljus upptill och nedtill. Efter besiktning beslutades att endast behålla den nedre belysningen.

Under norra läktaren ryms förberedelserummet som inretts med specialsnickrade sittbänkar, varav den ena med utrymme för installationer bakom ryggstödet, låsförsedda väggskåp, ett litet tvättställ och en bänkskiva av kalksten med antikborstad yta från Slite stenhuggeri. Förberedelserummet skall bl.a. användas inför förrättningar i kyrkan.

Under den södra läktaren ryms RWC och förvaringsutrymmen för bl.a. städutrustning. All inredning är tillverkad av furu och målad med *Beckers tradition linoljefärg* i kulör NCS S 1500-N.

Tidigare befintliga vindfång har rivits och ersatts med vindfång i klarglas, försedda med samma mönster av klöverkors som RWC och förberedelserum. De ursprungliga vindfången var regelkonstruktioner med fyllningar av spåntat virke och med ett överljus över innerdörren. Dörrarnas fyllningar var marmorerade i grå kulörer, en färgsättning som sannolikt tillkommit under 1950-talets renovering.

I samband med att vindfången revs framkom ca 7 cm breda fält av ursprungligt limfärgsmålteri kring portarna. Ytan visade delar av det schablonmåleri som ursprungligen prytt delar av väggarna i kyrkan i en milt ockragul kulör samt en kraftigare engelskt röd kulör. Den nedre delen av väggfältet, från ungefär halva dörrhöjden verkar ha varit omålat och ytan var inte finputsad. En diskussion inleddes om huruvida mer av målningarna kunde plockas fram och om möjligheten fanns att återställa en större yta kring den södra porten. Efter att konservator Thomas Petéus försökt med olika metoder konstaterades att senare påmålningar bundit fast i den underliggande limfärgen. En rekonstruktion hade varit möjlig med hjälp av befintliga kulörer och historiska fotografier. Det beslutades dock att målningarna enbart skulle rengöras och säkras av konservator. De råa ytorna på det nedre väggfältet har retuscherats något och mekaniska skador åtgärdats. Mer detaljer om arbetet återfinns i konservatorsrapporten.

De ursprungliga vindfången, målning sannolikt från 1950-talets renovering.

Ursprungligt limfärgsmålteri som framkom då vindfängen revs. Bilden till höger visar det konserverademåleriet.

De nya vindfängen i klarglas med trycket klöverkorsmönster.

Specialsnickerier

Vid huvudingången i väster har det på södra sidan anordnats en skrivplats med sittpall och förvaring för församlingens vykort och broschyrer samt en sittbänk med förvaring i ryggstödet. På norra sidan har en längre sittbänk med förvaring både under och i ryggstödet placerats. Samtliga snickerier är tillverkade i furu och har ådringsmålats med linoljefärg likt kyrkans ursprungliga bänkinredning. *Beckers tradition linoljefärg* i kulör NCS S 2002-Y har använts som bottenkulör och sedan har ådring gjorts med ådringslasyr i kulör NCS S 4030-Y20R. I denna del av kyrkan har även tillverkats två nya, hjulförsedda hyllor för psalmböcker, även dessa ådringsmålade.

Specialtillverkade förvaringsboxar av furu har placerats på södra läktaren samt på bottenplanet, direkt norr om predistolen. Boxarna på bottenvåningen har ådringsmålats med linoljefärg likt bänkinredningen. Boxarna på läktaren har målats med *Beckers tradition linoljefärg* i kulör NCS S 1500-N.

På norra läktaren har en rad med garderober placerats längs norra ytterväggen. Här avser församlingen förvara bl.a. körkåpor. En av garderoberna rymmer elcentral. Snickerierna har målats med *Beckers tradition linoljefärg* i kulör NCS S 1500-N.

Tapetserarbeten

Altarringen och knäfall har tapetserats om med *Mobair physch, Reynaldo*, färg Rio 540 av Carlskrona Möbelservice.

Målning

Generellt har följande material använts för målningsarbeten inomhus: putsytor – *Auro Emulsionsfärg*, träytor – *Beckers tradition linoljefärg* samt *linoljespackel Rubinol*, fönster – *Beckers tradition linoljefärg*.

Bänkinredningen har bättrats efter slutförda arbeten med *Beckers tradition linoljefärg* i kulör NCS S 2002-Y som bottenkulör och sedan har ådring gjorts med ådringslasyr i kulör NCS S 4030-Y20R.

Flera av pelarna som bär upp läktarna i sidoskeppen har bättrats efter mekaniska skador och fuktutfällningar som spjälkat upp tidigare färglager. Dessa har målats med *Auro 321 Emulsionsfärg* i röd (NCS S2005-R10B), grön (NCS S 3010-G40Y) samt mörkgrå kulör (NCS S 7502-B).

Spiraltrapporna i vartdera hörnet av sidoskeppen har målats med linoljefärg. Räcke och handledare i ljust grå kulör (NCS S3500-N) och spindeln i mörkgrå kulör (NCS S 7502-B).

Kororgeln ha målats med ljust grå kulör (NCS S 1500-N) och litet mörkare grå (NCS S 3500-N).

Nyttillverkad inredning i kyrkans västra del.

Tillgänglighetsanpassning

För ökad tillgänglighet har norra entrén försetts med automatisk dörröppnare samt en enkel ramp av ek på insidan av dörren för att slippa höjdskillnaden vid tröskeln. Direkt innanför norra entrén har en del av det östra bänkkvarteret byggts om för att rymma rollatorer, rullstolar och permobiler. Två bänkar har tagits bort i detta syfte. En av bänkarna har ersatts med fällsitsar som monterats direkt på den bakre bänkkryggen som angränsar till korsgången. Det upphöjda brädgolv som bänkkvarteren står på har i båda ändar av kvarteret försetts med en sluttande ramp för att underlätta tillgängligheten. Borttagna bänkar förvaras i vindsutrymmet ovanför vaktmästeriet.

På läktarna har kontrastmarkering med gulsvart tejp ersatts med målade ränder på trappstegen i gångstråken. Kontrastmarkeringen är gjord med *Beckers tradition linoljefärg* i en ljus grå kulör, NCS S 1500-N, vilken kontrasterar till de befintliga, obehandlade skurgolven.

Av säkerhetsskäl har läktarbarriärerna på norra och södra sidan av långhuset försetts med smidesräcken som förhöjer barriären med ca 2 dm. Smidesräckena har målats med *Beckers tradition linoljefärg* i en mörkt grå kulör, NCS S 7000-N.

Tillgänglighetsanpassat bänkkvarter. Nedfällbara sitsar har monterats på bänksargen mot korsgången.

Golv

I stor utsträckning har installationer för värme och el dragits i stråk under kalkstensgolvet samt i blindbotten i läktarnas golv. I samband med att kalkstensgolven lagts igen har kalkstensplattorna justerats för att ligga stadigt och i vissa fall lagats med bruk. De grävda stråken under stengolvet har återfyllts med bergkross och naturgrus samt sand.

I långhusets främre del, norr om altaret, finns en golvyta belagd med röd kalksten med mycket skrovlig yta. Detta utrymme har tidigare haft bänkkvarter vilket medförde att stenarna inte var avsedda att gå på. Dessa stenar har slipats och de största håligheterna fogats. Målsättningen har varit att i så stor mån som möjligt likna de kringliggande stenbelagda golvytorna. Detta har varit en tillgänglighetsåtgärd då det varit svårt att gå på det ojämna underlaget. Lagningar och fogningar har utförts med hydrauliskt kalkbruk. Då röd sten har lagats har nermald röd kalksten tillsatts i bruket för att detta skulle få en anpassad kulör.

I sakristian gjordes en separat utredning av WSP efter att man haft problem med dålig lukt från golvet. Utredningen påvisade att bjälklaget som bar upp golvet sannolikt bytts ut under 1970-talet. Vid det tillfället gjöts nya betongupplag innanför absidens grundmurar. På dessa lades asfaltspapp och därefter ett bjälklag med tryckimpregnerade bjälkar. Blindbotten isolerades med mineralull. Själva golvet utgjordes av lackade furubrädor. Vid undersökningen fastslogs att orsaken till skadorna i bjälklaget var en hög fuktavgång från markytan.

Golvet har tagits upp i långhusets nordvästra del, vid det blivande förberedelserummet. Ett schakt har grävts för att rymma installationer. Nedan det slipade röda kalkstengolvet direkt norr om altaret.

För att komma tillrätta med problemen har golvkonstruktionen rivits ut och grunden rensats från organiskt material. Markytan har därefter belagts med flats-ten som avdunstningsskydd. På detta har man byggt ett nytt bjälklag som isolerats med gullfiber. På detta ett nytt furugolv från Siljans trä som betsats med *Herdins oljebets 907 brun* och *Herdins vaxolja* för att få samma nyans som det tidigare golvet. I förslaget till åtgärd anges att nytt bjälklag lika befintligt skulle byggas. Bjälklaget har dock inte utförts i tryckimpregnerat virke. Ett annat val av isolering, typ cellulosaisolering, som tillåter fuktvandring hade med tanke på fuktproblematiken varit ett lämpligare val.

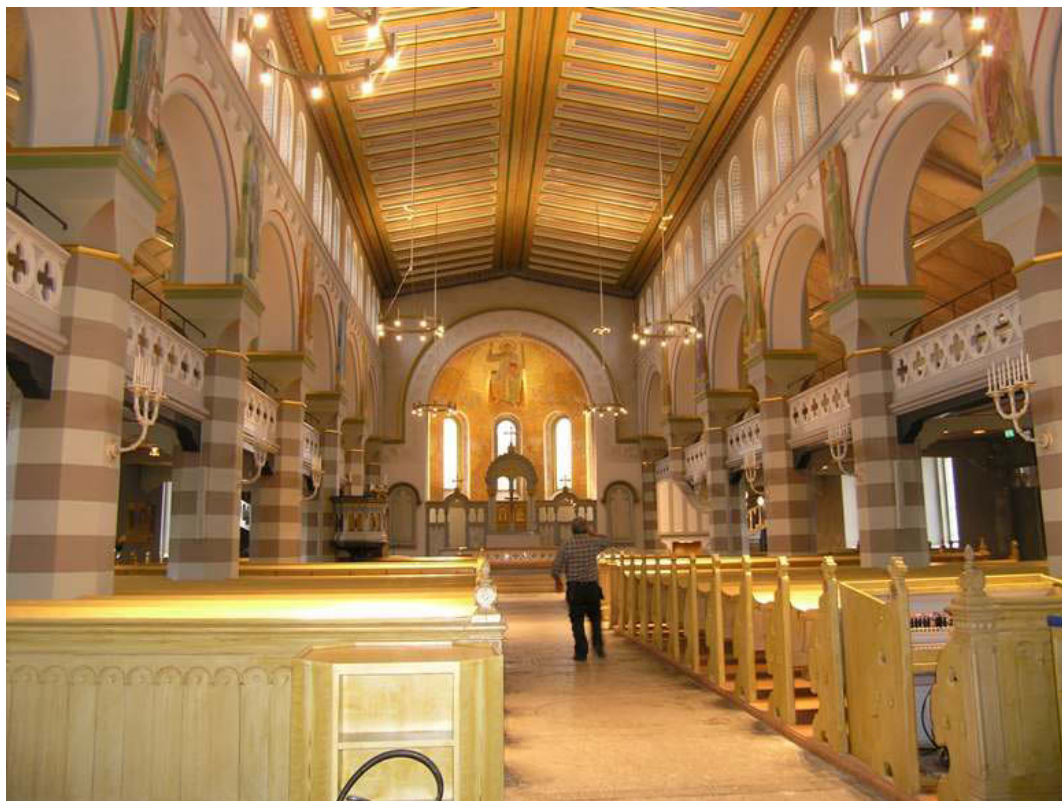
Under golvet, tillgänglig via en lucka, har en avfuktare placerats som programmerats för att kontrollera att RF (relativa luftfuktigheten) håller sig på 65 %. Bjälklaget har byggts tätt mot både ute- och inneluft. Våtluft släpps ut genom en av ventilerna i yttermuren. I samband med dessa åtgärder målades den hårt smutsade monokroma delen av väggen i sakristian om med *Auro 321 Emulsionsfärg*.

Värmesystem

Kyrkan har ändrat sitt uppvärmningssystem till bergvärme. Värmepump och andra större installationer ryms i ett teknikrum som är beläget i personalbyggnaden strax väster om kyrkogården. Ledningsdragningar har gjorts i gångvägen över kyrkogården. Nya ytskikt har utförts med svart asfalt.

Inne i kyrkan har nya radiatorer monterats, färdigmålade från fabrik i kulör NCS S 3500N. Nya bänkvärmare, även dessa färdigmålade från fabrik i kulör NCS S 3020-Y10R, har monterats i bänkkvarteren. Vattenledningar till bänkvärmen har dragits under sockeln till det upphöjda brädgolv som bänkkvarteren står på och vidare upp genom brädgolvet där håltagningarna döljs av täckbrickor i metall. Samtliga rördelar har målats in i kulör med kringliggande ytor. Mariakapellet, i kyrkans sydöstra del, utgör en separat värmezona med elvärme-styrda takpaneler för snabb uppvärmning.

Till värmesystemet är ett styrsystem kopplat med vilket man avser värma kyrkan intermittent. En grundtemperatur skall enligt handlingarna ligga på 12° C och höjas till 18° C vid förrättningar. Temperaturen anpassas så att den relativa fuktigheten inte överstiger 70 %.

Långbuset i Bräkne Hoby efter renoveringen. Observera de nya ljuskronorna från Ateljé Lyktan. I bänkkvartret till höger syns det integrerade mixerbordet. Bilden nedan visar främre delen av långbuset före renovering.

Ljud och ljus

I det sydvästra bänkkvarteret har en del av en bänk tagits bort för att ge plats åt ett mixerbord. Mixerbordet ryms i en specialbyggd höj- och sänkbar pulpet med jalusilucka. Pulpetbordet är tillverkat i furu och har ådringsmålats likt bänkinredningen. Till det nya ljudsystemet hör även långsmala, ljusgrå bashögtalare. Dessa har placerats på de östra pelarna i långhuset. Kablage till dessa har dragits bakom radiatorer på vägg. Antenner till högtalare har placerats längst västerut i kyrkorummet på de balkar som håller upp läkteren på vardera sidan. Samtliga synliga kablar, antenner och annan utrustning har målats in mot kringliggande ytor.

Långhuset har försetts med sex stycken nya ljuskronor tillverkade av Ateljé Lyktan.

Ljuskronorna består av ett cirkelformat ramverk på vilken spotlights är fästade. Ljuskäglorna är riktningbara och man kan även skapa en allmänbelysning. Ljuskronorna är fästa med en vinsch på vinden ovanför långhuset. Nya armaturer med trattformade glaskupor har placerats under läktarna.

Larm för brand och utrymning

Kyrkans tidigare brand- och utrymningslarm har rivits. I samband med ombyggnationerna har ett samplande brandlarmssystem installerats med direkt anslutning till SOS Alarm. Ett utrymningslarm med både akustiska larmdon och larmdon med blixtljus har installerats. Installationerna har gjorts utan kontakt med medverkande antikvarie. I efterhand har inmålning av dosor och kablar diskuterats.

Konservatorsarbeten

I samband med de inre renoveringarna och ombyggnationerna har man åtgärdat det polykromt bemålade kassetaket över långhuset. Åtgärderna har översiktligt omfattat rengöring av taket, nedfästning av spjälkande färgskikt samt en del rättningar och lagningar av tidigare retuscher. Även de bemålade fönstersmygarna i klerestorievåningen har rengjorts från ytsmuts och spjälkande färgskikt har fästats. Detaljerad dokumentation av åtgärderna finns i konservatorsrapporten. Fönsterbröstningen i klerestoriet har målats med *Auro 321 Emulsionsfärg* i kulör NCS S 1005-R30B. Ommålningen har utförts av målerientreprenören.

De på norra och södra läktarna belägna draperimålningarna var kraftigt sotade och smutsade. Målningarna stämmer väl överens med de ursprungliga draperimålningarna som utfördes med limfärg och i mörkare färgskala. Vid renovering, eventuellt under sent 1950-tal, har målningarna gjorts om med plastfärg. Målningarna har rengjorts från ytsmuts, ytor med dålig vidhäftning har fästs ned och en del mekaniska skador har åtgärdats. En detaljerad dokumentation finns i konservatorsrapporten.

Längs norra sidoskeppets långvägg, på bottenplanet, finns fyra fresker målade av Paul Höm, Niels Östergaard och Paul Stolze. Freskerna som tillkom 1958-59 är målade på putsade OSB-skivor. Varje målning består av tre sammanfogade skivor. Freskerna visade före åtgärd på stora vidhäftningsproblem, främst mellan puts och OSB-skiva och i fogar mellan de olika skivorna. På

grund av materialvalet kommer denna problematik att följa med freskerna. Konservatorn föreslog två alternativa åtgärder. *Strappo*, som enkelt innebär att puts-skiktet med målning flyttas över till ett långsiktigt hållbart underlag, alternativt konsolidering och nedfästning av putsen till underlaget. Valet föll på konsolidering och nedfästning då *Strappo*-alternativet blev alltför omfattande och kostsamt. Målningarna skyddstäcktes under byggnadstiden i kyrkan och har sedan konserverats. En detaljerad dokumentation finns i konservatorsrapporten.

Ursprungligt måleri som dolts av installationer. Målningen har lämnats orörd men är även fortsättningsvis inbyggd bakom installationer. Denna är belägen i förberedelserummets sydvästra del.

Den mörkt gröna rutan till vänster i bild är den originalmålning som framkom när ett elskåp demonterades. I bildens övre del syns en del av utrymningslarmet samt utrymningsskylt.

I samband med rivning av vindfången på nedre botten, rivning av förberedelse- rummet samt nedmontering av ett elskåp på norra läktaren kom originalmålari i dagen. En redogörelse för vindfången har gjorts tidigare i rapporten. På norra läktaren framkom en del av den ursprungliga draperimålningen. Mönsterrapporten visade sig vara i stort sett identisk med den befintliga. En ruta om ca 30x20cm har bevarats för att visa på den ursprungliga färgsättningen som här var en djupt mossgrön kulör med svarta markeringar för drapering.

På nedre botten i det tidigare förberedelserummet framkom en stor yta med ursprunglig kvadermålning i varmt rödbruna kulörer. Ytan var sedan tidigare nyttjad för elinstallationer och skadad varför man valde att fortsätta använda utrymmet för installationer dock med målsättningen att skada måleriet så lite som möjligt. Ingen åtgärd har vidtagits men måleriet är bevarat. Detaljerad dokumentation av åtgärderna finns i en separat konservatorsrapport.

Vapenhus

I vapenhuset har ledningar frästs in i väggen på västportens södra sida. Golvet har lyfts för installationer av värme och el. Stenarna har lagts tillbaka och justerats. Utrymmet har genomgått en ytskiiktsreovering där taket målats med *Beckers tradition linoljefärg* i kulör NCS S 2002-Y och takbjälkar i samma färg men kulör NCS S 3500-Y. Väggarna har målats med *Auro 321 Emulsionsfärg* i kulör NCS S 0500-N. Sittbänkarna i nischerna på vardera sidan i vapenhuset samt portarna har

målats med *Beckers tradition linoljefärg* i kulör NCS S 3500-N. Vapenhuset har försetts med ny belysning i form av en ljuskrona tillverkad av Ateljé Lyktan.

Torn

Tornets samtliga utrymmen har städats och rengjorts från skräp, fågelbon och träck. Våningsplanet ovanför ljudluckorna har fått ett nytt furugolv av spåntat virke. Från detta plan har man åtkomst upp i tornhuven med hjälp av stegar. Dessa stegar har nytillverkats i furu i enkelt utförande.

Ulf Ferrius, VD för Skånska Klockgjuteriet AB, har lämnat uppgifter om åtgärder som utförts på klockspelsutrustningen. Den utrustning som driver kyrkklockor, klockspelsklockor samt klockverk till urtavlor har bytts ut. En magnethammare för timplag på en av de svingande klockorna har också ersatts, den tidigare var sannolikt från 1960-talet. Det nya maskineriet är brandsäkert till skillnad från den äldre modellen. Funktionellt avgör maskineriet hur kraftigt de svingande klockorna ringer samt hur högt de svingar vilket är avgörande för klockornas livslängd.

Vapenhuset efter åtgärd. Bilden till höger visar otyckligt placerade kabelrännor i tornet.

Avvikelser från handlingarna

Den största kategorin inom tillkommande arbeten har varit konservering. När ställningarna restes i mittskeppet för klerestoriefönstren beslutades att kassetaket också skulle rengöras och konserveras. När vindfången och elskåpen revs framkom originalmåleri som också rengjordes och konserverades.

Vid arbeten i tornet aktualiserades behovet av nya golvvatsatser samt nya, säkra stegar upp i tornspiran.

Ingen möblering av Mariakapellet har skett.

Vindfången har uppförts i klarglas och inte frostat glas som angavs i länsstyrelsens beslut 2012-06-29.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

De genomförda åtgärderna har gjort Bräkne-Hoby kyrka tillgänglig för rörelsehindrade i större utsträckning. De ombyggda delarna, RWC och förberedelserum, med sitt moderna formspråk kontrasterar på ett givande sätt med bl.a. de konserverade originalmålningar och förtydligar på det viset kyrkans historia. Arbetena har utförts med stor hänsyn till kyrkans kulturhistoriska värde.

lakttagelser under restaureringen

Efter schaktningsarbeten kring kyrkan har asfaltsytor återställts med avvikande svart asfalt, till skillnad från den röda som annars finns runt kyrkan. Ingen föregående diskussion fördes med den antikvariskt medverkande. Enligt slutbesiktningsprotokollet skall markytorna återställas med asfalt av samma kulör som tidigare befintlig.

Efter att de röda kalkstenshällarna återlagts i norra sidoskeppets östra del har saltutfällningar observerats längs ytterväggen. Detta kan bero på en fuktproblematik och man bör vara uppmärksam på att avvattningen från taket samt dagvattenledningen fungerar ordentligt.

På baksidan av altarskranket finns tydliga torkskador med rikliga flagningar av färgskikt. Detta kan bero på att kyrkans inomhusklimat varit alltför torrt. Man bör vara uppmärksam på hur detta, bänkar och andra inventarier reagerar på det nya värmesystemet.

Enligt Mårtenssons orgelfabrik fanns mycket damm i orgeln vid slutbesiktningen. Detta trots att dammintäckning gjorts.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

- 2010-10-12 Beslut 1, Fråga om förändringar av Bräkne Hoby kyrka, Länsstyrelsen i Blekinge län.
- 2010-11-16 Preliminärt program konservatorsarbeten..., Conservator AB
- 2011-12-12 Offert, Skånska Klockgjuteriet AB
- 2012-02-27 Arbetsmiljöplan, EVU
- 2012-03-05 System – uppvärmning Bräkne-Hoby kyrka, ROWS
- 2012-03-26 Rambeskrivning el- och teleinstallationer, ETG
- 2012-03-26 Bygg-PM el, ETG
- Odaterad Information ljudanläggning
- 2012-03-26 Teknisk beskrivning Rör-installationer, EVU
- 2012-03-26 Förfrågningsunderlag invändiga glaspartier, Lewisjonsson arkitektkontor
- 2012-03-26 Förfrågningsunderlag specialsnickrier, Lewisjonsson arkitektkontor

- 2012-03-26 Administrativa föreskrifter, EVU
- 2012-03-26 Bygg-PM rör, EVU
- 2012-03-26 Teknisk beskrivning – målnings o byggnadsarbeten, Lewisjonsson arkitektbyrå
- 2012-06-29 Beslut 2, Angående glaspartier, Länsstyrelsen i Blekinge län.
- 2012-06-11 BM-protokoll 2
- 2012-06-27 BM-protokoll 3
- 2012-07-03 Åtgärder kassettk m.m., Conservator AB
- 2012-08-09 Undersökning med anledning av besvärande lukt i sakristian, WSP
- 2012-08-15 BM-protokoll 4
- 2012-09-05 BM-protokoll 5
- 2012-10-03 BM-protokoll 6
- 2012-10-13 Syn av torn och långhus utvändigt
- 2012-10-10 Förbesiktningsprotokoll
- 2012-12-14 Slutbesiktningsprotokoll med bilagor för bygg, rör och el

Källor

2007 Vård- och underhållsplan för Bräkne Hoby kyrka
Arkeologisk förundersökning. Bräkne Hoby socken, Ronneby kommun. *Schaktning inom Bräkne-Hoby kyrkogård*. Blekinge museum rapport 2012:12 Mikael Henriksson

Kristianstad 2012-12-19

Åsa Eriksson Green

Bilagor

Historiska bilder från Blekinge museum

Foton från renoveringen/ombyggnaden 2012

En av målningarna i klerestoriets fönstersmygar efter konservering.

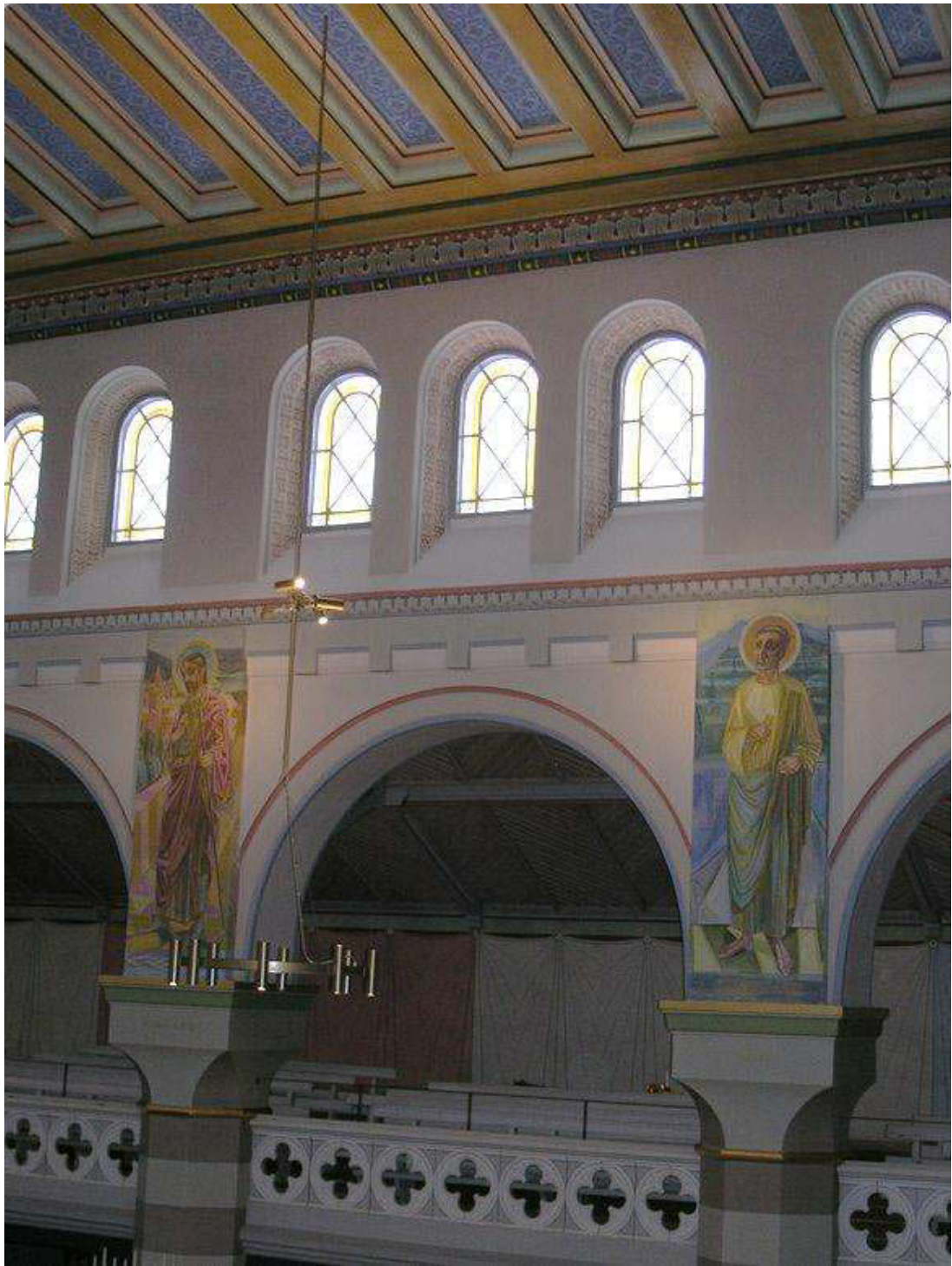

Pågående renovering av golv i sakristia. Grunden isolerad med flatsten, trossbotten isolerad med glasfiberull och ett nytt trögolv från siljansgolv. I grunden är en avfuktare monterad.

Efter försök att ta fram originalmåleri kring södra porten.

Spiraltrapporna i sidoskeppens norra och södra ändar har delvis målat; spindel i mörket grå kulör och handledare i ljus grå.

Sakristian med nytt golv och nymålade väggar.

Ingen åtgärd har genomförts i Mariakapellet.

Flera av de pelare som bär upp läktarna var skadade i basen. Dessa har reparerats och målats med emulsionsfärg.

Den framplockade originalmålningen på norra läktaren.

Glasvägg till förberedelserummet.

Förberedelserummet.

APPELQUIST MÅLERI AB

2012-12-03

Material och kulörförteckning över målningsarbetena på Bräkne-Hoby Kyrka

Materialförteckning

Utvändigt

Putsfärg struktur	Weber Cal. 246
Putsfärg slätputs	Målarkalk Hydralit
Fönster	Beckers Tradition linoljefärg
Trä:	Beckers Tradition linoljefärg
Smide:	Beckers Tradition linoljefärg

Invändigt:

Spackel	Beckers bredplasta LH
Väv	Mickrolite
Spackel träytor	Rubinol linoljespackel
Träytor	Beckers Tradition linoljefärg
Putsytor	Auro emulsionsfärg
Fönster	Beckers tradition linoljefärg

Kulörförteckning

Rum/byggedel	Yta	Färdigstrykningsfärg	NCS-Kulör
Utvändigt	Fönster	Beckers tradition linoljefärg	S. 3005-B80G
	Portar	Beckers tradition linoljefärg	S. 8010-Y30R
	Slätputs	Målarkalk Hydralite	Vit standard
	Spritputs	Weber Cal. 246	33029
	Smide	Beckers tradition linoljefärg	Svart
Vapenhus	Tak	Beckers tradition linoljefärg	S.2002-Y
	Takbalkar	Beckers tradition linoljefärg	S.3500-N
	Väggar	Auro 321 Emulsionsfärg	S.0500-N
	Sittbänkar	Beckers tradition linoljefärg	S.3500-N
	Portar	Beckers tradition linoljefärg	S.3500-N
Kyrksal	Fönster	Beckers tradition linoljefärg	S. 3502-Y
	Väggar	Auro 321 Emulsionsfärg	S.4002-G
	Golvsocklar	Beckers tradition linoljefärg	S.7502-B
	Tak	Auro 321 Emulsionsfärg	S.1020-B
Specialsnickerier	Ytb. 3	Beckers tradition linoljefärg	S. 1500-N

APPELQUIST MÅLERI AB

2012-12-03

Specialsnickerier	Ytb. 5	Beckers tradition linoljefärg Bottenkulör Ådringslasyr kulör	S.2002-Y S.4030-Y20R
Bänkgavlar		Beckers tradition linoljefärg Bottenkulör Ådringslasyr kulör	S.2002-Y S.4030-Y20R
Pelare i kyrksal	Röd Grön Sockel	Auro 321 Emulsionsfärg Auro 321 Emulsionsfärg Auro 321 Emulsionsfärg	S.2005-R10B S.3010-G40Y S.7502-B
Fönsterbröstning	Klerestoriet	Auro 321 Emulsionsfärg	S.1005-R30B
Sakristian	Väggar Golv Golvsocklar	Auro 321 Emulsionsfärg Herdins Oljebets Olja Herdins Vaxolja Beckers tradition linoljefärg	4002-G 907 Brun Färglös S.7502-B
Väggar vid Altare		Auro 321 Emulsionsfärg	S.1002-Y
Förberedelserum	Väggar Vinkeljärn	Auro 321 Emulsionsfärg Beckers tradition linolja	S.2000-N S.4500-N
HWC utsida	Väggar Vinkeljärn	Auro 321 Emulsionsfärg Beckers tradition linolja	S.2000-N S.4500-N
HWC insida	Tak Väggar	Auro 321 Emulsionsfärg Auro 321 Emulsionsfärg	S.0500-N S.0500-N
Spiratrappor	Handledare Spindel	Beckers tradition linolja Beckers tradition linolja	S.3500-N S.7502-B
Läktare kontrastmålning		Beckers tradition linolja	S.1500-N
Läktare Smidesräcke		Beckers tradition linolja	S.7000-N
Läktare Smidesräcke vid pipverk		Beckers tradition linolja	S.3500-N
Värmerör till element		Beckers tradition linolja	S.3500-N
Värmerör till bänkvärmare		Beckers tradition linolja	S.3020-Y10R
Golv vid Hkp ramp		Osmo Hårdvaxolja	Gyllenbrun
Kor orgel	Ljusfärg Mörkfärg	Beckers tradition linolja Beckers tradition linolja	S.1500-N S.3500-N

APPELQUIST MÅLERI AB

2012-12-03

Elledningar är målade med Auro 321 Emulsionsfärg lika kulör som bakomvarande yta
Kulörerna är manuellt blandade på plats.

By4/teknikum	Tak	Auro 321 Emulsionsfärg	S.0500-N
	Väggar	Auro 321 Emulsionsfärg	S.0500-N
	Golv	Jotuns oxanolja	Färglös

Upprättad av Joakim Appelquist

Regionmuseets E-rapportserie 2012

Kulturmiljö

1. Ruveröds kvarn – restaurering av kvarnbostaden, Riseberga sn, AM, Helene Stalin Åkesson, 2011
2. Helsingborgs konserthus – fasadrenovering, byte av dörrar och fönster samt renovering av skärmtak, Helsingborgs stad, AM, Maria Sträng, 2011
3. Kulturhistorisk värdering, återlämnade gravvårdar i Kvistofta församling, dokumentation, Kerstin Börjesson, 2012
4. Norra Skrävlinge kyrkogård, vård- och underhållsplan, Norra Skrävlinge sn, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
5. Bäckaskogs kloster, Renovering bar och reception, Kiaby sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
6. Norra Åsums kyrka – värme, ljud och ljus, Norra Åsums sn, AM, Jennie Björklund, 2011–2012
7. Nyvång – bland kolbodas och hagtorn, Björnekulla och Västra Broby sn, DK, Ingela Blomén, 2012
8. Norrvidinge kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Norrvidinge sn, VP, Jennie Björklund, Kerstin Börjesson, Anna Rabow, Åsa Jakobsson, 2012
9. Källs Nöbbelövs kyrkogård, Vård- och underhållsplan, Källs Nöbbelöv sn, VP, Kerstin Börjesson, Åsa Jakobsson, 2012
10. Örnanäs 2011–2012, Örkened sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
11. Stolen på Månses, Rekonstruktion av en stol, Vånga sn, PJ, Sven Vildegren, 2011
12. Agusastugan – diverse åtgärder, Andrarums sn, AM, Jennie Björklund, 2012
13. Eslövs station – ombyggnad för restaurang, Eslövs sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011–2012
14. Vallkärra kyrka – renovering av fönster och portar, Vallkärra sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
15. Hjårsås kyrka – Omläggning av plåttak, Hjårsås sn, AM, Jennie Björklund, 2012
16. Odarslövs kyrka – demontering och avyttring av fast inredning, AM, Kerstin Börjesson, 2011
17. Reslövs kyrka – inre renovering och ommålning, Reslöv sn, AM, Kerstin Börjesson, 2011
18. Nämndemansgården på Ven, Sankt Ibb sn, AM, Anna Rabow, 2012
19. Skurups kyrka – utvändig renovering 2012, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
20. Knislinge kyrka – utvändig renovering 2012, Knislinge sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012
21. Norra kyrkogården i Lund, utvändig renovering av kapell 2011, Lunds socken, AM, Petter Jansson, 2012
22. Baptistkapellet i Oppmanna – putsarbeten, Oppmanna sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
23. Månstorps gavlar – skadeinventering, Västra Ingelstads sn, DK, Ingela Blomén, Kerstin Börjesson, 2012
24. Jöns Jonsgården, Kattarp sn, AM, Anna Rabow, 2012
25. Örumshuset – nedmontering av skorsten, Hörup sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
26. Vittskövle slott 2011–2012, Vittskövle sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2011–2012
27. Skarhults kyrka – utvändig renovering, Skarhults sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
28. Skånsk kalk – lokal kalk från Komsta kalkbrott och platsblandat bruk, PJ, Henrik Nilsson och Helena Rosenberg, 2012
29. Hustoftagården, Väsby sn, AM, Anna Rabow, 2012
30. Furumöllan, Degeberga sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
31. Bondrumsgården – diverser åtgärder, Fågeltofta sn, AM, Jennie Björklund, 2012
32. Borttagning av bänkar i Skurups kyrka, Skurups sn, AM, Kerstin Börjesson, 2012
33. Smedtorpet 2012, Hässleholms sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2012
34. Bräkne Hoby kyrka, Bräkne Hoby sn, AM, Åsa Eriksson Green, 2012

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

